№ 5 VI ՏԱՐԻ ՄԱՐՏ 12 1897

"Droschak"
ORGANE
de la Fédération
Révolut. Arménienne.

ԴՐՕՇԱԿ

Adresse :
Rédaction du "Droschak"
GENÈVE (Suisse)

„ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ" ՕՐԳԱՆ

ԿԵՑՑԷ՝ ՅԱՆԴԳՆՈՒԹԻՒՆԸ

—

Ի՞նչ պիտի անէ Յունաստանը—ահա՛ այն տանջող հարցը, որ երեկ նկարւած էր բոլոր դէմքերի վրայ...

Ի՞նչ պիտի անէ արդեօք թզուկ Յունաստանը եւրոպական ուլտիմատումի առաջ, որը իր ցուրտ—բռնակալական ոճով խմբագրւել էր ռուսական դիւանատան մէջ:

Մի շանթ էր դա, որ եղէքտրական արագութեամբ թափանցեց քաղաքակիրթ աշխարհի բոլոր ծայրերը և տարածեց ամենուրեք մի արտասովոր յուզում, մի դողացնող անհանգստութիւն:

Յունաստանը կը խոնարհի՞—մարգարէանում էին ոմանք:

Չի՞ խոնարհւի—հակաճառում էին ուրիշները:

Չի խոնարհւի՞, ապա ի՞նչ պիտի անէ: Մի՞թէ հելլենական կառավարութիւնը այնքան խիզախ կը գտնւի, որ իր կապրիզները դէմ կը դնէ ներդաշնակ Եւրոպայի կարող ցանկութեան: Մի՞թէ նա այնքան յանդուգն կը լինի, որ իր անմիտ քայլով կը վտանգէ՞ ազգերի խաղաղութիւնը:

Այո՛, յանդուգն եղաւ Յունաստանը: Նա սկսեց—և անպողդողդ շարունակում է սկսածը:

Նախ խնդացին խիզախի վրայ, ծաղրեցին, ծանակեցին Նրան, արհամարհեցին իբր մի աննշան մեծութիւն, մի թզուկ ոյժ: Բայց օր աւուր այդ կծու ծաղրը փոխւեց լուրջ մտատանջութեան. Յունաստանի ընթացքը վճռական եղաւ, հաստատուն:

Ի՞նչն է արդեօք ոյժ տալիս հելլենական դիւանատան:

Թունաւոր սպառնալիքներ են, որ շպրտում է պաշտօնական Եւրոպան այդ դիւանատան հասցէով:

Միւս կողմից՝ բուռն ոգևորութիւն ու խանդավառ զգացմունքներ են, որ յղում է հասարակական կարծիքը նոյն Յունաստանին:

Մի կողմից գոչում են. „մոլորւել ես, թզուկ, դարձի՛ր կորստաբեր ճանապարհից, ապա թէ ոչ, կամ ինքդ անդունդ կերթաս, կամ թէ Երոստրատեան փառքին կարժանանաս":

Միւս կողմից գրոհ է տալիս Եւրոպայի ցնցւած հասարակական կարծիքը. „առա՛ջ գնա, խիզախ, լրացրու արդէն սկսած գործդ, քո դէմ է եսամոլ բռնակալութիւնը, բայց մարդկութեան լաւագոյն մասը քեզ հետ է":

Ո՞րն է արդեօք աւելի մեծ գրաւական Աթէնքի կառավարութեան համար . . .

Հրաշունչ լեռան նման բռնկւել է ամբողջ Յունաստանը: Հայրենասէր ռազմական ոգևորութիւնը պատել է բովանդակ երկրին:

Յոյն երիտասարդութիւնը կռւի դաշտ է շտապում, յունական կապիտալիստները լայն բաց են արել իրենց դրպանները: Ամեն կողմից միլիոններ են խոստացւում հայրենի կառավարութեան, թո՛ղ միայն սկսէ նա վաղուց փափագած պատերազմը . . .

Հայրենասիրութեան ու անձնւիրութեան այդ փայլուն փաստերի դիմաց որքա՞ն ցաւ է յիշել հայկական իրականութիւնը: Որքա՞ն ամայի է դեռ մեր հոգեկան զգացմունքների դաշտը. Հայաստանը ևս ունի հարուստներ . . .

Բայց Նրանք կարծրացել են, քարացել. շահամոլութեան թանձր ժանգով ծածկւել են Նրանց նեղ հոգիները: Նրանք մինչև իսկ չեն ձգտում գէթ փոքր ամրել իրենց առջև կանգնած թիւրք բարբարոսութեան կենդանի զոհերի քաղցն ու մերկութիւնը . . .

*
* *

Զայն տւին Եւրոպայից տասնեակ հաղարաւոր անձնւէր անհատներ, բարձրացաւ Բայրօնեան Անգլիան և Գարիբալդեան Իտալիան,—Իտա՛լիան, որ սովոր է միշտ յանուն վեհ իդէալների ծածանեցնել կարմրագոյն դրօշակը:

Բարբատօների նման պաշտելի հերոսները շարժման գլուխ անցան: Սկսւեց կամաւորների արշաւանքը. անհուն խանդավառութեամբ ու ցնծագին աղաղակներով բոլորն էլ միաբերան որոտացին. „դէպի Կրետէ՛". . .

Եւ այնտեղ, Արշիպելագի ափերին հելլենական բուռն հայրենասիրութիւնը դիմաւորեց նրանց բարձրագոչ ովսաննաներով. „կեցցէ՛ ազատ Կրետէն, անկցի՛ տաճկական բռնակալութիւնը" . . .

Այսօր Կրետէի ազատութեան գործը կիսով չափ արդէն իրագործւած է: Յոյն կառավարութեան յանդուգն ընթացքը ստիպեց պետութիւններին ճանաչել

Կրետէի ինքնավարութիւնը։

Բայց Կրետէի փափագն է լիակատար ազատութիւն։ Ո՞վ կարող է երաշխաւորել, որ նոյն իսկ նրա սոսկ անուանական կախումը սուլթանից ազատ կը կացուցանէ նրան թիւրքական կամայականութիւններից. միթէ անիշխանական Թիւրքիան օրէնք է ճանաչում. . .

Կրետէի բաղձանքն է միացում Մայր-Հայրենիքի հետ։

Հարցը սուր կերպարանքով է դրուած. այդ հարցը տանում է դէպի անխուսափելի ընդհարում Յունաստանի և Թիւրքիայի մէջ, որովհետև վերջինս նոյն իսկ կղզիի ինքնավարութեան նկատմամբ լիակատար համաձայնութիւն չի տալիս։

Պատերազմ Յունաստանի և Թիւրքիայի մէջ. . . Իսկ պերսպեկտիւ

. այնտեղ էլ սպառնում է մի ընդհանուր աղետ, համաեւրոպական մի ահռելի կատաստրոֆա . . .

Հորիզոնը օրից օր մռայլւում է՝ ապագան մութն է, անորոշ, սակայն բախտը ըստ երևոյթին ժպտում է Յունաստանին։

„Ներդաշնակ միութիւնից“ արդէն հրաժարւելու նշաններ է ցոյց տալիս Անգլիան։

Տաճկական նաւատորմիղը հիւանդ է, կարօտ արմատական բուժման. իսկ զօրքը շան պէս քաղցած է։

Դիսցիպլին չկայ. քաղցածից ի՞նչ դիսցիպլին . . .

Յունաստանը դիմում է առաջ և կը դիմէ անսասան։ Թող նրա գլխին որոտայ պաշտօնական Եւրոպան, թող միագլխեան ու բազմագլխեան տիրանները անողորմ հարւածներով խրոխտան նրան—նա կերթայ առաջ, մինչև որ կիրագործէ իր սրբազան առաքելութիւնը։

Նրա կողմն է ամբողջ Եւրոպայի բուռն ոգևորութիւնը, նրա կողմն են հարիւրաւոր կամաւոր խմբերը և բիւրաւոր անհատների նիւթական աջակցութիւնը։

Յուսանք . . .

Յուսանք, որ սոսկ ինքնավարութեամբ չի սահմանափակւի իրերի դրութիւնը այդ մարտիրոս կղզու վրայ, այլ որ կը շարունակւի ազատական կռիւը, մինչև որ ընդմիշտ կը վերանան այնտեղից տաճկական բռնութիւնն ու կամայականութիւնը։

Կեցցէ՛ Կրետէն, որ ապստամբ էր տասնեակ տարիներից ի վեր և որ մնաց ապստամբ։

Կեցցէ՛ Եւրոպական կամաւոր հերոսների արշաւանքը։

Կեցցէ՛ յանդուգն ու խիզախ Յունաստանը։

ՆԱՄԱԿ ՊՈԼՍԻՑ

—

29/10 փետրուար 97 թ.

Ամիս մ՝առաջ կենդանացած Պոլիսը նորէն սկսած է մեռնիլ։ Բազմամբոխ փողոցները կանսրանան։ Երկիւղը փողոցներէն տուն կը փախցնէ մարդիկ, որոնք իրենց սենեակները պինդ փակելով՝ կը յուսան ապահովութիւն գտնել, կարծելով որ մարդասպան ձեռքը չէ կարող այնտեղ հասնիլ։

Ահա քանի օրէ, որ Բամազանը սկսեր է և Մուհամէտի զաւակները իրենց օրերը կանցնեն ծոմապահութեան և աղօթքի մէջ։ Այդ օրերուն հետ սկսեր է նաև կոտորածի երկիւղը, որ շատերու երևակայութիւնով՝ աւելի սարսափելի պիտի ըլլայ, քան Օգոստոսի 14-ը։ Եւ ամբողջ Պոլիս միայն ատով է զբաղուած, օրուան խօսակցութեան նիւթը այդ է։ Հազիւ կը պատահի, որ մէկ քանիներ չը հաւատան ատոր և հանդարտ սրտով ու խելքը գլուխը իրենց գործին երթան։ Մտքերը գրգռուած և սրտերը յուզած են, անապահով դրութիւնը մարդոցմէ խլած է՝ թէ աիսրժակ, թէ հանգիստ քուն և թէ հոգու անդորրութիւն. լարուած և նեարդային ճնշող դրութիւն մ՝է, որ կը տիրէ մարդիկներուն վրայ։ Ի՞նչ պիտի ըլլայ։ Ոչ ոք ոչինչ գիտէ. կասկածը ամենուն սիրտը նետել կուտայ. ամենքը կըսեն, որ „բան մը կը ըլլայ“ և սարսափահամակ կսպասեն այդ ճակատագրական օրուան, երբ նորէն մարդկային արիւնը պիտի ողողէ Պոլսոյ փողոցները։

Ճակատագրական օրը Բամազանի 15-ը կը համարւի։ Այդ օրը Ոճրագործ-խալիֆան պիտի գնայ Մուհամէտի ուղտի ստեղ շինուած վերարկուն համբուրելու։ Կը խօսին հայ յեղափոխականներու ռումբերու և „երիտասարդ Թիւրքիայի“ մասին. հաւատացած են, որ ատոնց կողմէն սպանութեան փորձ մը պիտի ըլլայ Չարագործի սև կեանքի դէմ. և եթէ տեղի ունենայ, յաջող կամ անյաջող, սարսափելի կոտորած ըլլալու է։ Ոմանք ալ կը կարծեն՝ թէ կառավարութիւնը ինքը այդպիսի դժոխային ծրագիր մը սարքած ըլլալու է կոտորած առաջ բերելու համար։ Ատ է միակ միջոցը իր հակառակորդներուն դէմ կուելու համար. այդ ճանապարհէն չի շեղիր, քանի որ անպատիժ կը մնայ քոսոտ հրէշը։

Նոր կոտորածի երկիւղը այն աստիճան լուրջ բնաւորութիւն է առեր, որ նոյն իսկ դեսպանները կրզբաղին ատով, և մինչև իսկ ռուսական դեսպանը միջամտեր ու կառավարութեան ուշադրութիւնն է հրաւիրեր։

Ինչ ալ ըլլայ, կառավարութիւնը շան պէս կը դողայ յեղափոխականներէն, իսկ ժողովուրդը երկուքէն ալ։ Կառավարութիւնը այն աստիճան կը վախնայ, որ Պոլիսը զինուորական դրութեան մէջ է դրեր։ Փողոցներուն մէջ դուք աւելի կը պատահիք զինուորներու, ոստիկաններու, ժանդարմներու և այլն, քան թէ գործի տէր մարդոց. բացի այն, իւրաքանչիւր փողոց և անկիւն ունի իր ոստիկան զինուորը, քաղաքին մէջ կը պտտին խումբ-խումբ՝ թէ հետևակ և թէ ձիաւոր զօրքեր։

* * *

Փետրուար 14-ին (ն. տ.).—Ճակատագրական օրը կը մօտենայ։ Մարդոց սրտերը կուռին և կը տրոփեն։ Ամեն կողմէ կը լսւի՝ „Ա՜խ, ե՞րբ պէտք է անցնի այդ անիծած օրը, այս անգամ ալ ազատւի՛մ“։ Թիւրք, հայ, յոյն, եւրոպացի սաստիկ վրդովման մէջ են։ Ամեն մարդ իրարու կը հարցնէ.

—Վաղը խանութ պիտի բանա՞ս։

—Չեմ գիտեր, եղբայր, կըսեն թէ վաղը (սուլթանը) վար պիտի առնեն. խանութ բանաս էշնահատակ կըլլաս, չի բանաս, երկրորդ օրը բանտն ես. մարդ ի՞նչ ընելը շարած է։ Ընդհանուր յեղափոխութիւն կայ, ամեն մարդ ապահով տեղեր կապաստանի, Բերա կամ կղզի կը դիմեն առհասարակ"։

Հասարակութեան երկիւղը լուրջ բնաւորութիւն առաւ, երբ կառավարութիւնը յաջողեցաւ ձեռք անցնել մեր թագստոցներէն մէկը, ուր կային ռումբեր։ Այդ լուրը կայծակի արագութեամբ տարածուեցաւ և սարսափ սփռեց։ Ջլատուած կարծուած յեղափոխական մարմինը իր բոլոր ուժով վերակենդանացաւ հանրութեան առջև. չէ՛, ատոնք չեն մեռած և չեն մեռնիր, ատոնք այն տեսակ մարդիկ են, որ իրենց որսը ձեռքէ չեն թողուր, մինչև զայն չոչնչացնեն, կըսէ հասարակութիւնը և սարսափահար կսպասէ չարագուշակ օրուան։

Այդ սարսափին ուժ տուին և „Երիտասարդ Թիւրքիայինն" դեսպաններուն ուղարկած շրջաբերականը և փողոցներուն մէջ ցրուած յայտարարութիւնները, որով հրաւէր կը կարդացուէր տաճիկ ժողովրդին, դուրս գալ սպասողական անշարժ դրութենէն և հետևիլ հայ յեղափոխականներուն միջոցին։

Ու անոնք, որ ստիպուած են շուկայ ելլել և հնարաւորութիւն չունին սենեկի մէջ փակուելու, ապահով չեն կենդանի տուն վերադառնալու։ Հարկ չկայ այդ մարդկանց հետ խօսելու. անոնց ներքինը հասկնալու համար, բաւ է նայիլ անոնց գունատ և տխուր դէմքերուն, մարած աչքերուն, որոնք արագ-արագ դէս ու դէն կը նային, թէ արդեօք իրեն չե՞ն խփեր, թէ մի գուցէ անակնկալ հարուած մը զինքը գետին փռէ։ Կը նայիք ատոնց, այդ կենդանի ուրուականներուն և կը խղճաք . . .

Կայ ոստիկանութիւնը աչալուրջ հսկողութիւն ի գործ դնել կը ջանայ, հայ կամ Թիւրք կասկածելի բոլոր մարդիկ աջուձախ ձերբակալելով։

Պէշիկթաշէն մինչև Կիւլհանէ տուները, վաճառատունները հսկողութեան տակ են։ Սուլթանի անցնելիք ճամբուն վրայ եղող բոլոր բնակարաններուն տիրող պատուիրած է չորեքշաբթի օր օտար հանդիսատեսներ չընդունիլ. երկրորդ, երրորդ յարկի պատուհաններէն չը գիտել։ Բռնապետութեան ականջին մէջ դեռ կը գոռայ Դաշնակցական հերոսներուն ռումբերը և կը դողայ բռնակալը ու իր ամբողջ աւազակախումբը . . .

„Ուր հալածում, անդ տարածում"-ը կէտ առ կէտ արմատներ ձգած է շնորհիւ Համիտի վայրագ բռնութեան. հայ յեղափոխականը չի կրնար զսպել իր ուրախութիւնը, երբ իր ցանած սերմերուն աճիլը և ուռճանալը կը տեսնէ։

Թիւրք հայրենակիցներու դժգոհութիւնը չափազանց է։ „Մէճլիսի մէպուսանի" (երեսփոխանական ժողով) խոսքը ամենատգէտ Թիւրքին բերանն է այժմ և կը կարծեն թէ այդ ժողովը՝ ամեն չարիքներու վերջ պիտի տայ։ Այդ հաւատքն ալ բաւ է։ Բայց շնորհքով կազմակերպութեան պակասութիւնը և իրենց բուռն եռանդը, զոր ամլութեան կը դատապարտէ ցաւալի անփորձառութիւն մը, պատճառ կըլլան խմբերով ձերբակալելուն։ Ձերբակալուածները կաքսորուին հեռաւոր վայրեր, թէև իրենք կըսեն թէ ծովը կը նետուին։ Համիտէն ամեն բան կը յուսացուի։ Հիմա հայ մայրերուն հետ տաճիկ մայրերն ալ կողքան իրենց սիրասուն զաւակներու կորուստը, և հայ կիներու անէծքին կը միանայ տաճիկ կիներու անէծքը և վրէժխնդրութեան ճիչը մարդասպանի գազանին դէմ։

* * *

17-ին փետր. (ն. տ.)։—Ճակատագրական օրն է։ Փողոցներուն մէջ մեռելութիւն կը տիրէ, Պոլսոյ կողմը խանութները գոց են։ Ճամբուն երկայնքը երկու կողմէն զինուորական կուռ շղթաներով կապուած է և երթեւեկութիւնը կանգ առած։ Զինուորներ ու շներ կան մէջտեղը։ Ժամ 11-ին պալատական կառքերով հարեմական անվերջանալի մեծաշուք թափօրն է, որ կանցնի իսկ սուլթանը . . . օ՛հ, վատը ծովով գացեր է, ծովով ալ վերադարձեր։

Սովորութիւն է, երբ սուլթան մը ծովային փոքր կամ մեծ ճամբորդութիւն մը կատարէ՝ Թնդանօթի 101 հարուածներ կարձակուին. այդ ալ չեղաւ։ Սակաւաթիւ ամբոխը, որ հեռուէն ահաբեկ կը դիտէր, տեսնելով խայտառակութեան լրումը, քթին տակէն ժպտելով ցրուեցաւ։

Համիտը այնքան սուր, այնքան ցածհոգի արարած մ՚է, որուն սրտին մէջ ընտանեսիրութեան զգացումն իսկ չկայ։ Հոն, ուր իրեն համար վտանգ կայ, իր ընտանիքը կը ղրկէ մեծ շքով, որպէսզի յեղափոխականները իրենց նպատակին մէջ խաբուելով՝ ի դերև ելլեն։

Օրը հանդարտ անցաւ։

Այս ընդհանուր սարսափին մէջ, միայն յեղափոխականն է, որ հանգիստ սրտով, հեգնական ժպիտով կը նայի այդ տեսարանին վրայ. ան կզգայ իր ոյժը, կը տեսնէ, որ այդ սարսափը իր հարուածներու հետևանքն է, որ իսկապէս ան է այսօր երկրի դրութեան տէրը։ Յեղափոխականը կը տեսնէ, որ կառավարութիւնը կը սոսկայ իրմէ և կզգայ թէ ներկայ կացութեան բանալին իր ձեռքն է, որ ինքը կարող է տակնուվրայ ընել ոչ միայն Պոլիսը, այլև ամբողջ Եւրոպան. որովհետև Եւրոպայի խաղաղութիւնը կապուած է ներկայիս մէջ, Օսմանեան կառավարութեան դոյութեան ու խաղաղութեան հետ։ Կրետէի դէպքը չի շարեցներ զայն։ Եւ երբ յեղափոխութիւնը իր ափին մէջ կը կրէ արևելեան խնդրի բանալին, անիկա բոպէ մը չի յուսահատիր և ոչ ալ կը նահանջէ. ապագան իրենն է և միշտ առաջ կընթանայ . . .

* * *

Ց. Գ.—Տէլի-Ֆուատ փաշան, որ տաճիկներուն մէջ անկեղծ մարդու համբաւ կը վայելէ՝ փախած է։

—Բարեկենդանի մօտենալուն առթիւ կառավարութեան կողմէն եւրոպացիներուն, յոյներուն, հայերուն յայտարարութիւններ կըլլին, որ պարահանդէսներ տան, ուրախութիւններ ընեն և խրախճանքներ կազմեն, մոռացնելու համար ժողովրդին կրած սարսափները . . .

—Կրետէի համար նոր սուտեր շատ. տաճիկները կատղած են, բայց ի՞նչ օգուտ, խածնելու ակռայ չունին . . .

—Զմիւռնիայում՝ յոյն թէ տաճիկ սաստիկ զրգռուած են։ Երկու կողմն ալ մեծ եռանդով զէնքի պատրաստութեան մէջ են։ Վալիի հրամանաւ ժամը 6-էի սկսեալ բոլոր սրճարանները ու գինետնոցը պիտի գոցեն։

—Դեսպանները կը դումարուին ու կը գումարուին, սպասե՛լ և յուսա՛լ. ո՛չ կու�լ և յուսալ . . .

ՆԱՄԱԿ ԵՐԶՆԿԱՑԻՑ

—

18/30 Յունուար 97 թ.

Սուլթանին կառավարութեան բարոյական քայքայումը, որքան որ հսկայական քայլեր կընէ, անիշխանութիւնը նրա մէջ այսօր առաւել քան երբէք զգալի է։ Նրա աներես պաշտօնեայքը առաւել քան հայն՝ յուսակտուր դարձեր են իրենց ապագայի մասին։ Նրանք այլևս չեն խորհիր այդ խարխլուն վիթխարի շէնքին տալ մի որ և է նորոգութիւն, խորապէս համոզուելով մի անգամ ընդ միշտ՝ թէ նա դատապարտուել է սոսկալի և խայտառակ կործանման մը։ Ուստի այժմ նրանք անկուշտ տզրուկների պէս հայու արիւնը ընդ երկար ծծելուց յետոյ՝ էլ իրենց աչքերը դարձրել են նիւթապէս բոլորովին փճացած հայէն դէպի վերջին աւարառութիւններով պարարտացած քրտուն։ Կառավարութիւնն ինքն էր, որ հրաման տւեց վայրագ քրտուն երթալ սպաննել, աւերել, այրել ու քանդել ինչ որ սեփական է հայուն. իսկ այժմ՝ էլ ելեր հաշիւ կը պահանջէ նրանից այդ դժոխային գործոց համար։ Գաղտնի կը բերէ քրտերից իր մօտ, սպառնալիքներ կը տեղացնի անոր գլխուն և զայն ալ կեղեքելէն ետքը միայն ազատ կը թողու և այսպէս կողոպտուած հայուն հարստութիւնը հետզհետէ կը հաւաքի սուլթանին անիրաւ կառավարութեան ընչաքաղց պաշտօնեաների մօտ, որոնք մեծ փոյթ գործ կը դնեն տեղաւորելու եւրոպական մի որ և է պանքում։ Մոայլ ապագայի մասին ի գործ դրուած սոյն նախահոգ հեռատեսութեան օրինակը կուգայ շատ վերէն, ոչ ապաքէն սուլթանն ինքն ալ նոյնը կընէ իր այնքան անիրաւութեամբ շորթած առասպելական գումարների վերաբերմամբ։ Հոգ չէ՝ թէ անդին պետական գանձարանում մնները մեծ դատարկութեան մը մէջ ճիրիտ կը խաղան։ Այս դատարկութիւնը սուլթանը թէև կաշխատէ լցնել մասամբ իր նախագահութեան ներքոյ բացուած վերջին հանգանակութեամբ, սակայն դժուար թէ ամբողջովին յաջողի նա այդ գործում, զի հանգանակութիւնը պիտի կատարուի աւելի իսլամ ժողովրդից և սա ընդունակ չէ ամենևին հայրենասիրական բարձր ձգտումների։ Նա չի զգար իր հայրենիքին սպառնացող ահագին վտանգը, և այդ վտանգի առջև պահանջած ոչ անձնուիրութիւնը ունի, և ոչ ալ զոհողութիւնը։ Սուլթանը եթէ այս կէտում չէ կարող գտնել ամբողջական յաջողութիւն, կը յաջողի սակայն մի այլ բանում։ Նա այս առիթով կը յայտարարի.—„Հանգանակութեան մասնակցող հայը հաւատարմութեան զօրաւոր ապացոյց մը տւած պիտի ըլլայ սուլթանին“,— Այլևս ո՞ր հայը պիտի յանդգնի բաց մնալ հանգանակութեան գործէն, որը պարզ ապստամբական ցոյց պիտի նկատուի կայսերական կառավարութեան դէմ։ Ցեղոյս կառավարչի յատուկ ազգարարութեամբը օրերումս ազգային իշխանութիւնը ստիպւեց աղերսագիր մատուցանել և խնդրել կառավարութենէն, որ արտօնութիւն տրուի իրենց ևս մասնակցելու ազգովին հանգանակութեան գործին։ Կառավարիչը սիրով ընդունեց հայոց խնդիրքը և շատ ուրախ մնաց իր այս յաջողութեան վրայ, որը առժամայն հեռագրեց Բ. Դրան։ Միևնոյն փլանը ի գործ դրուած է և այլ հայաբնակ գաւառներում և գաւառացի հայը ներկայ փափուկ հանգամանքներում հարկադրուած է կամայ ակամայ համակերպիլ և գլուխ ծռել կառավարութեան այս նենգամիտ պահանջին։

Նախորդ յօդուածովս արդէն տեղեկացրի ձեզ ակնցի տարաբախտ ճանիկի ողբալի մահը, ինչպէս նաև այն սպանութեան փորձը, զոր կատարեց Թիւրք սրիկայ մը, խնձորեկցի Անտօն անուն հայ երիտասարդի մը վրայ։ Այսօրինակ եղերական գործեր կը շարունակուին շնորհիւ այն անիշխանական դրութեան, զոր կառավարութիւնը ի գործ կը դնէ ամենայն պաղարիւնութեամբ։ Օրերումս հայ երիտասարդ մը Ագրակ գիւղից դաշունահար ինկաւ Ուռիկ գիւղացի մի Թիւրք սրիկայից։ Ուրիշ Թիւրք մը սրիկայ ալ Մեղացիք գիւղում հայու մը տան մէջ զէնք կը պարպէ և տան բնակիչները կը սարսափեցնէ, խեղճ հայերուն անհնար է դարձած իրիկւայ արևմտից յետոյ տանը դրնից դուրս ոտք դնել և իր հարևանների հետ յարաբերիլ։

Դիկիրէկ-Բլուր գիւղէն ուրիշ երկու Թիւրք սրիկաներ դարանուած Հոռամ-Ագրակ գիւղի այգեստաններու մէջ՝ կը յարձակուին երկու հայերու վրայ (մինը պատանի) և կուզեն առևանգել մի մանկամարդ հայ կին, զոր Նրանք (Հարսին տագրը և եղբայրը) կը փոխադրէին Հոռամ-Ագրակից (ծնողական տնից) Մէզրէ՝ իր ամուսնուն տունը։ Հայ կտրիճները թէև անզէն՝ մեծ քաջութեամբ կը դիմադրեն, և դժբաղդաբար, երկուքն ալ դաշոյնի հարուածներով ծանրապէս կը վիրաւորուին։ Կուի միջոցին հարսը բլուրի մը գագաթ կը վազէ՝ բոլոր ձայնով հաւար կը կանչէ։ Բարեբաղդաբար իսկոյն օգնութեան դիմողներ կը լինին, որոնց շնորհիւ վերահաս վտանգից կազատւի հարսը։ Զարագործները խոյս կը տան, վիրաւոր երիտասարդները կը փոխադրեն գիւղը. մինը մահամերձ վիճակի մէջ ինկած։ Դառն վիշտ, սարսափ և յուսահատութիւն միանգամայն կը պատճառի այս վատ դրութեան անպաշտպան հայերուն, որոնք անձնապաշտպանութեան ամեն միջոցներէ զուրկ են։

ՖԻԳԱՅԻ

(ՆԱՄԱԿ ՎԱՆԻՑ)

—

Անիրաւութեան ու բռնութեան դէմ բողոքող ժողովուրդների մէջ, նախ քան ընդհանուր կռիւը, ապըստամբութիւնը, յայտնւում են այնպիսիք, որ մարմնացնում են տիրող գաղափարները, ներկայացնում են, որպէս ընդհանուր բողոքի ոգին։ Բոսնայի ուսկոկները, Յունաստանի կլէֆտիները, Բուլղարիայի հայդուկներն եղան նրանց ազատութեան կարապետները։ Նրանք էին որ կազմակերպեցին և ընդհանրացրին ապստամբութիւնը իրենց օրինակով։

Այսօր էլ հայ ֆիդային է փւբ ժողովրդի արդար

բողքի մարմնացումը։ Նրա կեանքը կռիւ է ընդդէմ անողոք բռնակալութեան, կռիւ ի վրէժ հարիւր հազարաւոր անմեղ զոհերի։ Հեռացած իր ընտանեական յարկից, ուրացած անդորրաւէտ, հեշտալի կեանքը, նա թափառում է աստ անդ, փնտռում է կռիւ և արկած։ — Երբ գոռում է մարտը, թնդում են լեռները հրազինուց ահեղաստաստ բոմբիւններից, երբ ահաբեկ, նկուն թշնամիք փախուստ են տալիս, եռ է գալիս նրա սիրտը, և ցնծում է նա, որպէս պատերազմի աստուած, որ միայն այս գոռ, արհաւրալից հանդիսում կարող է խանդու հաճոյք զգալ։ Ընկնել զէն ի ձեռին թշնամու արիւնը թափելիս, ահա այս է նրա ցանկալի մահը։

Ֆիդային, որի սիրագործութիւնները հռչակ են ստացել, և որ պաշտպանել է շատերի կեանքն ու ինչքը, հայ ժողովրդին՝ հիացման հրեշտակ է, իսկ թշնամուն՝ սարսափելի ազրայէլ։ Հայը գովում, փառաւորում է իր ֆիդայիին, հիւրընկալում և առաջնորդում է նրան. բանաստեղծները երգեր հիւսելով՝ պատմում են նրա նախճիրները, ոգևորում ժողովուրդը և յորդորում քաջերին, որ դառնան ֆիդայի՝ կռիւ մղելու բռնակալի դէմ։ Իսկ թշնամին, որ ունի ահագին ոյժ, մեծ բանակներ, որ մորթում, կոտորում է հազարաւոր անմեղներ, և որ խրոխտում է հզօր պետութիւնների առաջ,—վախենում է ֆիդայից։ Իր ահեղ զօրութեամբ, իր քանդիչ թնդանօթներով չկարողանալով սարսափեցնել և ընկճել նրանց՝ գերբնական զօրութիւն է ընծայում նրանց։ Մի տեղ յայտնուել են ֆիդայիներ, այդ անընկճելի, անվախ էակները, ինչպէս համարում են նրանց, այնտեղ թշնամիները հանգիստ չեն կարող քնել երկիւղից. քիւրտ գիւղերում նրանց գալը լսելիս, առհասարակ շտապում են փախչել լաց ու կոծով։ Տեղ տեղ քիւրտերը երգեր յօրինելով մեր ֆիդայիների վրայ՝ գովում են նրանց քաջութիւնը, վեհանձնութիւնը և զէնքերի կատարելութիւնը։

Որքան փառաւոր, այնքան էլ փոթորկալի է սակայն ֆիդայական կեանքը։ Զունի նա երբէ՛ք հանգստութիւն. ո՛չ գիշեր, ո՛չ ցերեկ. ո՛չ գիւղերում, ո՛չ քաղաքներում, ո՛չ սարերում, ո՛չ ձորերում։ Ենթակայ է նա միշտ ցրտի, քաղցի, ծարաւի. իւրաքանչիւր րոպէ սպասում է նրան թշնամու գնդակը կամ բանտը իր դըժոխային տանջանքներով։ Շատ անգամ՝ բարբարոս կառավարութիւնը բնաջինջ կոտորած սպառնալով նրան հիւրընկալող քաղաքին կամ գիւղին, տաժանելի դըժուարութիւնների է մատնում նրան։—Ստրկացած, անբարոյական ամբոխը, քծնող, փոփոխամիտ աղաները, որ առաջ դրւատում էին քաջ ֆիդայիին, նրան էին պարտական իրենց կեանքն ու ստացուածքը, մահւան սարսափի աւերիչ ազդեցութեան ներքոյ, սկսում են դատապարտել նրան, սրիկայ, աւազակ, մարդասպան կոչել և . . . մատնել։ Ֆիդային մնում է մինակ իր զայրոյթի և կատաղութեան մէջ. նա դառնութեամբ տեսնում է՝ թէ ի՞նչպէս իր ազգն էլ միացած է թշնամու հետ իր դէմ։ Բայց նա համբերատար է և ներող. նա արդէն կատարեալ համակամութեամբ մտել է այս փշալից ասպարէզը, փառաւոր ապագայի անվրէպ յաղթանակի յուսով։ Գալիս է զօրքը մատնիչների առաջնորդութեամբ. որոտում են թնդանօթները, կռիւը բուռն է. ֆիդայիները, անվրդով և արի, ոգևորւած մի երկնային աւիւնով, և՛ երգում են, և՛ մարտնչում։ Թշնամին զայրագնած, կրկնապատկում է իր ոյժը, բայց ի զուր. ֆիդայիները, փռելով վախկոտ զինուորների դիակները, անցնում են խրոխտ և անյաղթ։ Ահա նրանք մի այլ տեղ պաշարւած քիւրտ և թիւրք զօրաց բանակով։ Դարձեալ կռիւ անհնարին։ Նրանք հրաշք են գործում։ Նորից պատռելով թշնամու գունդը՝ անցնում՝ անյայտանում են ի հիացում և ի սոսկում անարգ ոսոխներին։

Թո՛ղ արեան ծարաւի բռնակալը շարունակէ իր կործանարար գործը, թո՛ղ անմեղ հայ ժողովրդի արիւնով ողողէ մեր հայրենիքը, թո՛ղ բազմապատկէ նա իր փոքրասիրա զօրքերը և գրգռէ իր գազանական խուժանը, հայ ֆիդային էլ կը շարունակի իր սուրբ կռիւը, որ աւելի և աւելի մեծ ծաւալ է ստանում. դժգոհների, վրէժխնդիրների և անձնուրաց գաղափարականների թիւը ստւարացել է արդէն։ Ֆիդայական բազմաթիւ խումբեր, մղելով անընդհատ կռիւ, կարո՞ղ են կործանիչ հարւած տալ սուլթանի զօրութեան։ Հայ շաղակրատ դիպլոմատների ճառերը, մարդասէրների ճոռոմաբանութիւնները չեն կարող փրկել քեզ, այլ միայն քո ոյժը։ Կը բացւի գարուն, բնութիւնը յարութիւն կառնէ, դու էլ կենդանութիւն ստացի՛ր, ոչինչ չեն թողել քեզ խաղաղ ապրելու համար. մերկ ու սոված տանջւելով մեռնելու փոխարէն, սկսէ պատւով մեռնել։ Եղի՛ր ֆիդայի. զէնք չի պակասիլ քեզ, եթէ փնտռես այն, ինչպէս հաց՝ ապրելու համար . . .

Շարժւի՛ր ֆիդայի, պարզի՛ր քո յեղափոխական դրօշը և հայ ժողովուրդը քո հետն է . . .

ՕԳՈՍՏՈՍ 14-Ի ԱՐՁԱԳԱՆՔՆԵՐԸ

(Օսմանեան բանկի մէջ վիրաւորւածների պատմութիւնը)

—

Երբ մի բուռն յեղափոխականների եւ Մաքսիմովի մէջ բանակցութիւնները վերջացան, երբ մեր երկու առաջնորդները՝ Արմէն-Գարօն եւ Հրաչը, եւ մեր 15 քաջ ընկերները դուրս եկան իրը յաղթական հերոսներ, ատրճանակները ձեռքերին ու անցան սուլթանական ապուշ զօրքերի զինապատ շղթաների միջով, մենք՝ վեց վիրաւորներս մնացինք մի քանի րոպէ պանք Օթթոմանի մէջ։ Մենք վեց հոգի էինք։ Մեզանից մէկի ձեռքը բոլորովին կտրւած ընկած էր եւ երեսը ամբողջովին լցւած ռումբի կտորներով, երկրորդի ոտի ոսկորը ջախջախւած, իսկ մնացած չորսս դեռ կարողանում էինք, ոտերից ու թեւերից վիրաւորւած, օգնել մեր ընկերներին, հսկել մեզ յանձնած կէտերի վրայ, մահաբեր ռումբերը ձեռքերիս պատրաստ։

Մեր 17 ընկերների դուրս գալուց անմիջապէս յետոյ ներս մտան

տաճիկ զինուորները, մարթինիները ձեռքերին եւ սկսեցին մեզ դուրս տանել բանկից։ Նրանք բռնում էին իրար ձեռք, վիրաւորներիս նըստեցնում իրենց ձեռքերի վրայ, հրամայում, որ մենք բռնենք իրենց ուսերից՝ վայր չընկնելու համար՝ եւ հանում դուրս, նստեցնում մեզ համար բերած 3 կառքերի մէջ։

Մեզանից մէկի ոտի ոսկորը փշրուած լինելով բարձրացնելու ժամանակ ցաւից պոռաց։ Այդ՝ առթիւ ծագեց մի կռիւ երկու թիւրք զինուորների մէջ։ Մէկը մեղադրում էր միւսին եւ փողոցային հայհոյանքներ թափում գլխին, որ „մարդավարի չի վերցնում հիւանդին ու ցաւ է պատճառում նրան“։

Ինչ որ է, բոլորիս էլ նստեցրին կառքերի մէջ։ Երկու կառքերի մէջ տեղաւորեցին 5 թեթեւ վիրաւորուածներիս, իսկ մի կառքի մէջ ծանր վիրաւորին, որ հիւանդանոց հասնելուն պէս՝ հոգին աւանդեց...

Մեր կառքերի վրայ նստած էին մի մի տաճիկ զինուոր եւ մի մի ռուսական դեսպանատան ղաւազ։ Իսկ բոլորիս վրայ հսկում էր մի տաճիկ հարիւրապետ։

Կառապանները կարծում էին, որ մեզ տանում են ուղիղ դէպի Գալաթա-Սարայի կեդրոնական բանտը եւ ձիերը դարձնում էին դէպի այն կողմը։ Ղաւազները հրամայեցին քշել հիւանդանոց։

Հասանք։ Բոլորիս ներս տարան։ Իսկոյն վերքերնիս լւացին, դեղեր դրին ու պառկեցրին մի առանձին սենեակում։ Այդ օրւանից մենք այլեւս ընկանք ռուսական դեսպանատան հովանաւորութեան տակ։ Տաճիկ հարիւրապետը հարցնում էր մեր որտեղացի լինելը, մեր անունները, իսկ մենք ծաղրում էինք նրան եւ մերժում պատասխանել։

Անցաւ երեք օր եւ ահա փառաւորապէս գալիս է սուլթանի կողմից մի թիւրք բժիշկ. „ես պէտք է նայեմ, խնամեմ հայ վիրաւորներին“։ Հիւանդանոցի պետն ամենախիստ եւ կտրուկ կերպով մերժում է նրա առաջարկը եւ ոտն անգամ ներս չի թողնում դնել հիւանդանոցի մէջ։ Այս միջադէպքի վրայ ռուսական հիւպատոսը ուղարկում է հիւանդանոցի պաշտպանութեան համար 10 զինուոր։

Երբ բժշկական օգնութիւնը մերժւում է, սուլթանի աղէս կառավարութիւնը դիմում է մի այլ միջոցի։ Մի գեղեցիկ օր՝ պալատի եավէրներից մէկը, ետեւը ձգած մի քանի ծառաներ, ձեռքերին մեծամեծ ամաններով կերակուրներ, գալիս ցցւում են հիւանդանոցի դրանը եւ յայտնում սուլթանի կամքը. „Ես ուզում եմ իմ հպատակ վիրաւորներին կերակուր բաժանել, մունդ մատակարարել“... Այո՛, այդ է բռնակալի վերջին միջոցը։ Երբ ուրիշ հնար չի մնում, թոյն է պատրաստ գալիս։ Ինչ ասել կուզէ, որ այդ կերակուրը եւս մերժւում է։

Այս դէպքի վրայ հիւանդանոցի պահապանների թիւը 10-ից բարձրանում է 25-ի, որոնք ցերեկ-գիշեր հսկում են չինութեան վրայ, կասկածելով յանկարծակի յարձակում կրելուց։

Հիւանդանոցի մէջ ամեն բան ընթանում էր շատ գոհացուցիչ կերպով։ Քանի դեռ տաճիկ կառավարութեան կերակուրները չէին եկած, մեզ այցելութեան էին գալիս մեր ծանօթները, իսկ երբ այդ դէպքը պատահեց, այն ժամանակ, վախենալով որ եւ է անախորժ պատահարից, արգելեցաւ ամեն մարդու մուտքը մեզ մօտ։ Մենք այլ եւս կտրւեցանք արտաքին աշխարհից։

„Կարմիր Խաչի“ ողորմած քոյրերի եւ հիւանդանոցի բժիշկների վարմունքը մեզ հետ շատ մարդասիրական եւ գովելի էր։ Ցաւի սաստկացած ժամանակը ամեն միջոց գործ էր դրւում մեզ հանգըստացնելու համար։ Տալիս էին այն ամենը, ինչ որ մենք էինք ցանկանում ուտել։ Յաճախ այցելութեան էին գալիս հիւպատոսը, նրա օգնականը եւ այլ պաշտօնական անձինք ու մեզ հարցնում. „առողջանալուց յետոյ նորէն երթալո՞ւ էք կռւի մէջ“։ Երբ մենք պատասխանում էինք՝ այո, նրանք խրատներ էին կարդում մեզ՝ հեռու մնալ, զգոյշ լինել այդ տեսակ „յիմար բաներից“ եւ այլն։ Այս ամենը կատարւում էր կամ թիւրքերէն լեզւով կամ թարգմանի միջոցով, որովհետեւ մեզանից եւ ոչ մէկը մի բառ գիտէր ռուսերէն։

5 վիրաւորներից երեքս արդէն լաւացել էինք, երբ Նելիդովը կատարեց իր վերջին այցելութիւնը Պետերբուրգ եւ յետ դարձաւ։ Վերադառնալուց մի քանի օր յետոյ՝ մարդ է գնում նրա մօտ եւ տանում սուլթանի թուղթը, որով պահանջում էր մեզ, „ոճրագործ-աւազակներիս“ յանձնել ա ր դ ա ր ո ւ թ ե ա ն ձեռքը, որ պատժւինք։ Երբ այս պահանջը մերժւում է, այն ժամանակ Թիւրք կառավարութիւնը մեզ պահանջում է, ասելով՝ որ „ժողովուրդը գրգռւած է, ուզում է“ եւ այլն։ Այս բանի վրայ հիւանդանոցի պահապանների թիւը նորէն կրկնապատկւում է եւ հրաման տրւում գնդակահար անել հիւանդանոցի դռնից առանց իրաւունքի ներս մտնող բոլոր անհատներին։

3-4 օր ետքը մեզ, 3 առողջացածներիս համար գնում են մի-մի ձեռք նոր շորեր, կօշիկներ, գլխարկներ, մի-մի ձեռք սպիտակեղէն եւ յայտնում, որ ձեզ ուղարկելու ենք ձ ե ր ը ն կ ե ր ն ե ր ի մ օ տ։ Մենք ուրախանում ենք։ Փակ կառքով եւ ղաւազներով տանում են մեզ ուղիղ նաւամատոյց, հանում ռուսական „Վօլգա“ նաւի վրայ եւ տեղափոխում Պիրէա։ Այսուհետեւ մենք ազատ ենք։

ԹԻՒՐՔԻՈՅ ՇՈՒՐՋԸ

Արեւելեան յաւիտենական հարցը միշտ անթառամ է։ Այսքան պոռչտուքները, իրաբանցումները բանի մը չի ծառայեցին։ Եւ երբէք խօսքը գործի չի փոխւեցաւ։

Արեւելքի ժողովուրդները անբախտ են. զի այդ հարցը այնպիսի վեհապետներու օրով ծագեցաւ, որոնց բոլորն ալ բարոյա-ֆիզիկական դարաւոր այլասերման վերջին թափթփուքներն են։ Ամենքն ալ Լօմպրօզօի մարդաբանական հետազօտութեան վայել։ Երբ արիւնարցունք թափող ժողովուրդները գթութեան ձեռք խնդրեցին, բոլոր մեծ տէրութիւնները մէկ եղան եւ պաշտպանեցին Եըլտըզի բռնաւորին։ Ճակատագրի դժբախտութիւններ են ասոնք։ Ֆրանսան իսկ, այդ մարդկային ազատագրութեան հնոցը, պապանձեցաւ եւ խորթ գրկի մէջ խցեց իր ականջները։

Մինչեւ այժմ Ֆրանսա արեւելեան հարցի մասին մունջ կը մնար, Ցարի գահին առջեւ բերանը բռնած էր։ Վերջերս քաջութիւն ունեցաւ „Դեղին գրքոյկ“ մը հրատարակել, որ կը բովանդակէ Ֆրանսայի չորս տարի է իվեր արեւելեան հարցի մասին բռնած աշխարհավարութիւնը։ Այդ „Դեղին գրքոյկը“ մերթ քօղի տակէ մերթ յայտնի կը ցուցնէ ռուս եւ գերման կառավարութեանց խաղցած դաւերը եւ Ֆրանսական կառավարութեան դերը։

Ֆրանսայի խորհրդարանին մէջ „Դեղին գրքոյկը“ տեղի տւաւ զայրագին հարցադրումներու. Միլլրան անողոք տրամաբանութեամբ Հանօթօի երեսին նետեց այդ գրքոյկի մէջի հակասութիւնները եւ Ֆրանսական նախարարութեան թոյլ ու երեսպաշտ դիրքը։ Այդ գրքոյկին մէջ ի վեր կելլէ նաեւ Գամպօնի, Պոլսոյ դեսպանին, անաչառ եւ կորովի վարմունքը։

Քանի մը նմոյշներ.

Գամպօն կը հեռագրէ Հանօթօին՝ թէ սուլթանը իր խոստումները պահելու հակամէտ չէ. զի եւրոպական սերտ համաձայնութեան վըրայ հաւատք չունի . . . եւայլն։ Հանօթօն հակառակը կը հասկնայ։

Ուրիշ անգամ կը հեռագրէ. „Կրետէի հարցը կարգադրուած է. զի սուլթանը կըմբռնէ՝ թէ ապստամբութիւնը երկարելով, տէրութեանց միջամտութեան տեղի կուտայ. բայց հայկական գործը կը ծգձգւի, զի սուլթանը այդ մասին եւրոպական միջամտութեան չի հաւատար“։

Ուրիշ հեռագրի մը մէջ Գամպօն իրաց վիճակին ծգձգւելուն համար յոռետես գուշակութիւններ կընէ եւ եւրոպական ազդու ճընշում կը պահանջէ սուլթանի դէմ։

Նոյնպէս կը խնդրէ Հանօթօէն, որ Բարիզի տաճկաց դեսպանին ծանուցագրերուն հաւատ չընծայէ, որոնք պարզապէս Եւրոպայի աչքը կապելու համար են։

Ուրիշ տեղ մը կը հեռագրէ՝ „Բարենորոգումներու անկեղծ գործադրութիւնը Թիւրքիոյ ուժէն ի վեր է եւ նոյն իսկ իր աւանդութեան հակառակ“։

Երբ Գամպօն այսպէս անաչառ եւ վճռողապէս կը խօսի, Հանօթօն հակառակ կերպով կը մեկնէ, կարծես իրարու լեզւէ չեն հասկնար, կամ՝ ըստ Միլլրանի՝ „խուլերու խօսակցութիւն մ'է“։ Գամպօն կըսէ՝ Թիւրքիան չի բարեկարգւիր, Հանօթօն կը հասկնայ՝ թէ կը բարեկարգւի եւայլն։

Ժօրէս խօսեցաւ հուժկու լեզւով եւ աւելցուց՝ „տէրութեանց բոլոր գործողութիւնները հասկցուցին Թիւրքիոյ ժողովուրդներուն՝ թէ առանց յեղափոխութեան ոչինչ կարելի է յուսալ Եւրոպայէն“։

„Դեղին գրքոյկէն“ կը հետեւցւի՝ թէ երբ Գամպօն Պոլսոյ մէջ Վիշնուի դերը կը կատարէր, Նելիտօֆ Սիվայի դերը կը խաղար։

* * *

Թիւրքիան գիտակից ինքնասպանութեան վիճակին հասած է. մէյմը ակռան մարդկային արիւնի համը առաւ, ալ չի կրնար ախորժակը զսպել։ Այժմ Պոլսոյ մէջ սուլթանի հաւատարիմներն են համալ-քիւրտերը, որոնք երկաթագլուխ ճոկաններ պատրաստեր են յոյներուն վրայ յարձակելու համար։ Կրետէի հարցը Պոլսոյ մէջ մահմետական մոլեռանդութիւնը ոտք հանած է նորէն եւ յոյներէն անթիւ ձերբակալումներ կըլլան, որոնք կենթարկւին սոսկալի տանջանքներու։

Երկրին ժողովուրդը ահուդողի մէջ կապրի։ Սուլթանի կառավարութիւնը վտարած է այլեւս մարդկային ամեն բարեխղճութիւն. .

Կըսեն՝ թէ սուլթանը իր 10 տարեկան աղջկան ձեռք իր ատըրճանակը տեսնելով, կասկածելով, սպաններ է։

Անատօլիէն վրդովիչ լուրեր կուգան. հալածանք եւ սպանդներ սկսեր են հայերուն դէմ. վա՜յ այն ժողովրդին, որ ինքնապաշտպանութեան միջոցներ չի խորհիր եւ ծուղակը կիյնայ վատաբար։

ՍՈՒԼԹԱՆ-ՀԱՄԻԴ ԵՒ ԽՐԳԱՅԻ-ՇԵՐԻՓԸ

—

Անպառնալի կերպով անցան-գնացին այն երանելի օրերը, երբ Տաճկաստանի պետը, բոլոր հաւատացեալների եւ անհաւատների տէր Սուլթան Համիդ բռնակալը՝ գլուխը բարձր բռնած, իր անսահման ուժի վրայ վստահ՝ համարձակ ընթանում էր դէպի Թօփ-Դաբուի պալատը՝ Մեծ Մարգարէի վերարկուի քղանցքը ծնքաչոք համբուրելու։ Մարգարէի խրգայի շնորհին ու զօրութեան է պարտական ինքնակալ սուլթանը իր անսասան պետութիւնը։

Այս տարաբախտ դէպքերից սարսափած ու իր պալատում կծկուած բռնապետը անլուր հայհոյանքներ թափելով վերարկուն համբուրելու վտանգաւոր սովորութիւնը մոցնողի գլխին, ոչ մի պայմանով չէր ուզում այս անգամ դուրս գալ պալատից եւ վերարկուի սուրբ շնորհքից օգտուել։ Շատ անքուն գիշերներ Ալլահին գոչեր արեց, որ նա այդ „գառը բաժակը“ իրենից հեռացնի կամ չէյխ-իւլ-իսլամին ներշնչի՝ անգութ վերարկուն պալատը ուղարկել։ Բայց ի զուր։ Ալլահն ու չէյխ-իւլ-իսլամը խուլ մնացին, եւ Համիդ բրոնապետն ստիպուած եղաւ ահ ու դողի մէջ, փողոցներում աղատ պտտող շներին նախանձելով, ծոլով դէպի Թօփ-Դաբուն գաղտագողի փախչել։

Ի՞նչ խօսակցութիւն նա ունեցաւ այնտեղ։ Հայհոյե՞ց արդեօք Մեծ Մարգարէին, որ հիւրիներով զբաղուած՝ չի մտածում բնաւ իր դժբախտ տեղապահի մասին, որ թոյլ է տալիս պիղծ գեաւուրներին մի ինչ որ „գնտով“ զրդռցնել ու սարսափեցնել հաւատացեալների պ'ոտի հոգին եւ, բացի այդ, վատ օրինակ լինել նոյն իսկ ուղղափառ հաւատացեալների համար։ Խոստովանե՞ց արդեօք իր մեղքերը, որ կոտորել չուեց մի անդամից բոլոր հայ եւ կրէտացի գեաւուրներին, որ հաստատ չմնաց բռնակալների նշանաբանին՝ „միայն դիակները չեն ապստամբում“։ Թէ յոյսը կորած խրգայի զօրութիւնից, ողբում էր օսմանեան գահի անխուսափելի խորտակումը։ Թէ նա երկիւղից պապանձուած՝ ոչինչ չէր մտածում, ոչինչ չէր ասում, սրտատրոփ սպասելով ռումբի ահեղ որոտին կամ ատրճանակի պայթումին . . .

Դառն է Համիդի դրութիւնը, խոստովանում ենք։ Սակայն կարող ենք հաւատացնել բազմատանջ Ոճրագործին, որ իր այս տանջանքները վերջինն են լինելու։ Անհաւատների եւ հաւատացեալների ջանքերով ամեն միջոց ձեռք կառնուին, որպէս զի առաջիկայ տարին, ռամազանի տօներին, Ղազի Սուլթան Համիդը այս տարուայ տօկալի տանջանքներին այլեւս չմատնուի։

ՎԻԼՀԵԼՄ ԿԱՅՍՐԸ

—

Սուլթանի բռնապետութեան տակ հեծող ապստամբ ժողովուրդների դէմ յայտարարած ստոր արշաւանքի մէջ Վիլհելմ կայսրն է, որ իր ձախլիկ մարմնով ամենից շատ վեր վեր է թռչում. դիպլոմատների բարձրացրած աղմուկի մէջ նրա գոռուն գոչիւնն է ականջ ծակում։ Կրէտական շարժման սկզբին, երբ Յունաստանը չանսաց Եւրոպայի խոհեմ խորհրդին, Վիլհելմ կայսրը խռոված՝ յետ քաշած էր թուում։ „Երանի այն այգուն, որից արջը կը խռովի“ մտածում եւ ուրախանում էին բոլորը։ Բայց դարձեալ լսելի եղաւ այդ արջի մրթմրթոցը, որը շատ չուտով ահեղ գոռոցի փոխուած՝ խլացնում է այսօր բոլոր միւս ձայները։ Վիլհելմ կայսրը, որի պարանոցին կապած շղթայի ծայրը դեռ Բիսմարկի ձեռքին է պահուած, Կրուպպի թնդանօթը գրկած. պտտում է թաթերի վրայ եւ փրփրած բերանով շանթեր արձակում սուլթանի անդորրութիւնը խանգարող ապստամբների դէմ։ Յանուն եւրոպական խաղաղութեան, յանուն իր ֆինանսիստների շահերի, յանուն օսմանեան փթած դիակի ամբողջութեան բիսմարկեան ոգով ապակնած Եւրոպան լրջութեամբ պահանջում է մեզանից ուռ հպատակութիւն, անվերջ տանջանքներ, մեր դիակների անթիւ բլուրներ . . .

Վիլհելմ կայսեր ջանքերը գնահատւում են ըստ արժանւոյն. արդէն Պոլսոյ մզկիթներում իմամները աղօթում են նրա թանկագին կենաց համար։ Պատմութեան մէջ նշանաւոր հետքեր թողնել ցանկացող Վիլհելմը չի հանգչելու ի հարկէ այդ փառքի վրայ։ Երաժիշտ, նկարիչ, բանաստեղծ, ռազմագէտ, ծովագէտ, մնարիս—բէֆորմատոր Վիլհելմը ձեռք կը բերի անշուշտ իմամ տիտղոսն եւս։

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

—

Եւրոպական մարտանաւերի ռմբակոծումը, ճիշտ է, լրջացրեց Կրետական բաշիբոզուկներին, որոնք յանկարծ տեսան, զարմացան, որ շատ սխալ ու աննպաստ գաղափար են ունեցել Եւրոպական քաղաքակրթութեան մասին, ճանաչեցին և սիրով ողջունեցին իրենց Եւրոպական գաղափարակիցներին, բայց ոչ մի վհատութիւն չկարողացաւ առաջ բերել ապստամբ կրետացիների բանակում։ Ապստամբները յոյն զօրքի աջակցութեամբ, գրգռուած այդ հարուածից աւելի մեծ եռանդով շարունակեցին կղզին գրաւել, դիմադրողներին ջարդել և անձնատուր եղած սուլթանի զինուորներին մերկացնելուց յետոյ, սուլթանին իրը ապացոյցներ ուղարկել՝ նրա այրուող սիրտը աւելի լաւ շամփրելու համար։

Ռմբակոծումից յետոյ յիմար դրութեան մէջ ընկած խորիմաստ դիպլոմատները իրենց „համերաշխ“ սպառնական նոտայով,—որով պահանջում էին 6 օրուայ ընթացքում կղզին մաքրել յունական զօրքերից,— աւելի յիմար դրութեան մէջ ընկան։ Յունաստանը մերժել է. հարկաւոր է սպառնալիքները գործադրել։ Բայց ինչո՞ւ չեն գործադրում. չէ՞ որ մի քանի օր արդէն անցել է. ի՞նչ եղաւ գրանց համերաշխութիւնը . . .

Մինչ այս, մինչ այն՝ ահա թէ ինչեր են տեղի ունենում։

—Դրութիւնը խիստ ահաւոր է Կրէտէի շատ կէտերում։ Ապստամբներն անընդհատ յարձակումներ են գործում՝ տաճիկների վրայ, տեղ-տեղ յոյն սպաների հրամանատարութեան տակ։ Եղան ընդհարումներ ապստամբների և բաշի-բոզուկների մէջ Կանդիայի շրջակայքում։ Վերջիններից կան 60 սպանուածներ և վիրաւորներ։ Հրացանաձգութիւնը շարունակւում է անդադար։ Քաղաքին հրդեհ է սպառնում։

—Ապստամբները յարձակուել են Հիերապետրայի վրայ, բայց յետ են նահանջել, երբ իտալական նաւը սկսել է նրանց ռմբակոծել։ 2,000 ապստամբներ բռնել են շրջակայ ռազմական դիրքերը։ Հերակլիոնի մօտ ծագած ճակատամարտում տաճիկներից սպանուել են 6, վիրաւորուել 24 հոգի։

—Եւրոպական նաւերը տենդային արագութեամբ տեղափոխում են մուսուլման ընտանիքները Կրէտայից։ Թեսալիայի սահմաններում կենտրոնանում են անընդհատ տաճիկ և յոյն զօրքերը։ Առաջինների թիւն է այժմ մօտ 55,000, երկրորդինը՝ մօտ 13,000։

—Սուլթանի կառաւարութիւնը անընդհատ հեռագիրներով փոխանակւում է պարսից շահի(՝) և եգիպտական խեդիվի հետ պատերազմական պատրաստութիւնների համար։

ՆԻՒԹԱՏԻՊԱԹԻՒՆՆԵՐԻ ՑՈՒՑԱԿԸ

Ամերիկ. Պախոյէն Վարժենունի ձեռամբ 1 դոլլար։

Աւս. Սուչաւա քաղ. Մկրտիչ Թէօպօլեան 1 ֆլորէն։

Շվ. Ց. քաղ. Ա. Թ-ից 5 ֆր.

Տապար քաղ. կենդր. սնդուկի մէջ ստացած են.

Գաղթավայրէն շղթայ 10 ռուբլի, Մէլիքով 5 ռ., Թէոպեանց 3 ռ., Հովարար գիւղից՝ Սաթենիկ 15 ռ., Փայլակ 10 ռ., Զանակ 5 ռ., Ճորոխ 6 ռ., Արամ 5 ռ., Վարժարան 5 ռ., Ծերուկ 5 ռ., Ենովք 4 ռ., Ճրոմի 2 ռ., Լոյս 2 ռ., Անձրև, Կայծակ, Արև մէկ մէկ ռ., Խնձորիկէն մի աղգասէր 25 ռ., Ալիւր 3 ռ., Գետեզերքէն՝ Համբարձում 100 ռ.

Գաղթավայրից՝ Գ. Մ. 25 ռ., Գ. Թ. 25 ռ., Հրէշ 5 ռ., Վերի Խնձորիկից՝ Մաթոս 70 ռ., Աւետիս 50 ռ., Հովասուն 10 ռ., Ակոբ 50 ռ., Գետեզերքից՝ Աղասէր 15 ռ., Գասպար 5 ռ., Պաղտասար 5 ռ., Պօղոս 1 ռ., Ցարութիւն 2 ռ., Սեդրակ 2 ռ., Արծաթ ջրից՝ Սեդրակ 10 ռ., Սէ-ի Մեծ-գիւղից՝ Ց. Ո-ից 25 ռ., Ց. Վ-ից 10 ռ., Պ. Ո-ից 5 ռ., Խոյ գիւղից՝ Կ. Մ. 25 ռ., Աս Կ. Մ. 25 ռ., Ռ. Կ. եղբայրներից 13 ռ., Հին Հաշուից Խ-ի միջոցով 20 ռ., Խ-ի միջոցով 15 ռ., Նուշ գիւղի սաներից 11 ռ.

Վրէժ կենդ. կոմիտէի սնդուկի մէջ ստացած է.

„Ղեչան"-ից Նժդեհի միջոցով 1,000 ղռ.

Ս-տի կոմիտէի սնդուկի մէջ ստացած են.

Ա. Կ. Ա . . . 500 ղռան, Տիկին Գոհար 400 ղռ., Ս. Շ. 250 ղռ., Զ. Ց. 150 ղռ., Գ. Հ. Զ. 150 ղռ., Տիկին Թ.-բաջի 1000 ղռ., Ա. Կ. 100 ղռ., Տիկին Պ. Պ. 100 ղռ., Ն. Ա. 100 ղռ., Տիկին Մ. Հ. 50 ղռ., Տ. Բ. Պ. 40 ղռ., Անյայտ 20 ղռ., Ոմն 20 ղռ., Անյայտ 10 ղռ., Արհեստաւոր-Հայդուկից 50 ռուբլի։

Փիլիպպօպոլի կոմիտէի սնդուկի մէջ ստացած են.

Ա. Ե. 2 լէվ, Մ. Թ. 7 լէվ։ Թ. Գ. Ծ. 4 լ. Ազաւնի 20 լ. 60 սանտ., Ա. Գ. 20 լ. 60 ս., Եղբարք Թ. 10 լ., Ս. Մ. Մ. Ղ. 5 լ., Մարզպերունի 3 լ., Ա. Ա. 10 լ., Թիւ 134 5 լ., Տ. Թ. 5 լ., Մ. Շ. 5 լ., Ա. Ս. 2 լ., Ա Զ. 3 լ., Ե Ա. 5 լ., Թիւ 100 2 լ., Կացին 5 լ., Ա. Ա. 5 լ., Կ. Շ. 5 լ., Խ. Ն. 3 լ., Ա. Եղբարք 5 լ., Մկրտիչեան 2 լ. 50 ս., Պ. Թ. 5 լ., Վ. Մ. 2 լ. 50 ս., Գ. Վ. 2 լ., Մ. Գ. 5 լ., Արթին 7 լ., Ն. Տ. 5 լ., Գ. Դ. 5 լ., Ա. Պ. 5 լ., Թ. Ա. 4 լ., Գ. Ս. 1 լ., Մ. Պ. 1 լ. 50 ս., Անժելիք 5 լ., Գ. Ա. 2 լ., Ս. Շ. 2 լ., Արցախ 103 լ., Կուման 103 լ., Ոսկերիչ 103 լ., Մեծ եղբարք 82 լ. 40 ն., Փոքր եղբարք 103 լ., Կոշկակար 35 լ., Լուսնթագ 101 լ. 50 ս., Պ. Ե. երեց 103 լ., Ա. Ե. 5 լ., Մ. Թ. 2 լ., Սև հողեր 10 լ., Պ. Թ. 2 լ., Ն. Շ. 2 լ., Մուրադ 5 լ., Զորս ընկերք 24 լ., Պ. Վ. երեք եղբայրք 24 լ., Ա. Ա. 6 լ., Մ. Պ. 5 լ., Կ. Մ. 5 լ., Տ. Դ. 5 լ., Մ. Գ. 3 լ., Խ. Կ. 5 լ., Մ. Շ. 2 լ., Ե. Խ. 1 լ., Ա. Հ. 4 լ., Ա. Ա. 1 լ., Մ. Խ. 1 լ., Թ. Ն. 1 լ., Ա. Թ. 1 լ., Բարեպաշտ ոմն 1 լ., Կ. Պ. 6 լ., Մ. Վ. 6 լ., Մ. Խ. 10 լ., Բ. Պ. 1 լ., Մ. Կ. 10 լ., Ա. Ա. 10 լ., Հ. Ս. 2 լ., Կ. Շ. 10 լ., Մ. Ս. 5 լ., Պ. Ծ. 2 լ., Ոմն 1 լ., Ա. Ա. 3 լ., Կրտակցիք 30 լ., Կրտակցիք 4 լ., Մ. Մ. 1 լ., Փ. Ա. 3 լ., Ա. Ն. 5 լ., Թ. Զ. 5 լ., Մ. Զ. 5 լ., Ա. Խ. 5 լ.։

Գարապունար կայարանի Արապօ խմբէն 24 լէվ 60 ս., Նոյն կայարանի Պետօ խմբէն 11 լ., Նոյն կայարանի համակրողներէն 7 լ., Խար-Կայի Առատաձեռն խմբէն 90 լ. 20 ս., Գայաճըգ կայարանի Գնունի-Սասուն խմբերէն 51 լ. 50 ս., Նոյն տեղի համակրողներէն 14 լ., Հասկօվոյի ազգայիններէն 43 լ., Զըրբան կայարանի Առիւծ խմբէն 18 լ., Նոյն կայարանի համակրողներէն 11 լ., Պօրիսովկրատ կայարանի Շմաւոն խմբէն 91 լ. 50 ս. Նոյն կայարանի համակրողներէն 46 լ., Սարամպէյ կայարանի Սունէն խմբէն 12 լ.

Վարնայի կոմիտէի սնդուկի մէջ ստացած են.

Աստղիկ խումբ 7 ֆր. 50 սանտ., Վերջալոյս խումբ 5 ֆր., Աշխէն խումբ 8 ֆր. 60., Փայլածու խումբ 4 ֆր., Աղուէս 2 ևս 2 ֆր., Մուրճ 5 ևս 4 ֆր., Գրիչ 4 ևս 4 ֆր., Դշխուլի 4 ևս 4 ֆր., Զոր 4 ևս 4 ֆր., Քար 2 ևս 2 ֆր., Ճնճղուկ 3 ևս 3 ֆր., Թապէլա 2 ևս 2 ֆր., Զաւար 1 ֆր., Թիւմէկ 2 ֆր., Նեփթաղիմ 2 ֆր., Մատլէն 2 ևս 4 ֆր., Պէլ 2 ֆր., Այգն 1 ֆր., Վիշապ 11 ֆր., Շնորհք 3 ֆր., Գերեզման 3 ֆր. Ասատուրից 2 ֆր., Թռիչ խմբէն 4 ֆր.

Քաջունիքէն՝ Արաքս-Քաջունի 5 դհ., Արմէն 5 դհ., Հայրենասէր 5 դհ., Վեհանուշ 5 դհ, Խ. Թուղթ և Աշխատասէր 2 դհ.

Հայդուկներէն՝ Թափառական 5 դհ., Կայծ 5 դհ., Փամփուշտ 5 դհ.,—Ռումբէն՝ Գայլ 5 դհ., Հայկ 5 դհ.

Եամպոլի սնդուկի մէջ ստացած են.

Խար-Կայ-ի Առատաձեռն խմբի գանձանակէն 18 լէվ 5 սանտ., Գայաճըգ կայարանի Գնունի խմբի գանձանակէն 15 լ., Բատնէ-Մահալլէ Ոմն 2 լ., Սթրալճա կայարանի Մօսինի խմբի գանձանակէն 40 լ 35 սանտ., Նոյն կայարանի 4 պանդուխտներէն 4 լ., Գարնոպաթ կայարանի Ազատութիւն խմբի գանձանակէն 72 լ. 30 սանտ., Նոյն խմբէն կրկին 21 լ., Այդօս քաղաքի Ծիրայր խմբէն 33 լ., Գարապայիր կայարանի Մարտիկ խմբէն 13 լ.

ԱԶԴ

Հաստատ աղբիւրից տեղեկանում ենք, որ հայ գաղթականների հետ միասին Բուլգարիա մուտք են գործել և բնակութիւն հաստատել բաւական թիւով հայ լրտեսներ։ Զգուշացնում ենք բուլգարաբնակ հայերին և հրաւիրում նրանց հարկաւոր միջոցները ձեռք առնել՝ այդ գարշելի սողուններին իրենց միջից դուրս քշելու։

Խմբագրութեանս դիմել հետևեալ հասցէով՝
Rédaction du Droschak, Genève (Suisse)